

Karen E. Andreasen

Ph.d.-stipendiat

Aalborg Universitet

Evaluering, karakterer og udvikling af selvopfattelse

I artiklen diskuteres det, hvordan evalueringer og karakterer i grundskoleforløbet kan påvirke selvopfattelsen hos unge. Det kan få betydning for, hvordan de unge på senere tidspunkter møder forskellige typer af krav og udfordringer fra omverdenen, såvel i som efter grundskoleforløbet. Det viser sig, at den måde, som de unge taler om karakterer og evaluering, den diskurs der føres herom, spiller en vigtig rolle i sådanne processers forløb. Det er derfor noget, som lærere, vejledere, forældre og andre voksne i de unges omgivelser må være opmærksomme på.

Introduktion

Vores selvopfattelse, opfattelsen af, hvem vi er, og hvilke ressourcer og muligheder vi har, bliver til på grundlag af alle de forskellige påvirkninger og erfaringer, vi får gennem interaktionerne med vores omverden. Det at blive evalueret og få karakterer er en af sådanne påvirkninger.

Vi fortolker fænomenerne omkring os, og også karaktererne tolkes. De fremtræder for os med andre betydninger end lige netop et udtryk for fagligt niveau ved at referere til forskellige begreber og kategorier, der omfatter bl.a. personlighedstræk, handlemåder og forskellige roller og positioner i sociale fællesskaber (Arnesen 2002). Det er via sådanne processer, at karaktererne kan træde ind i de processer, der forløber, når vores selvopfattelse bliver til. Da den måde, vi opfatter os selv, spiller en vigtig rolle i forhold til de måder, vi orienterer os i vores omverden, kan karaktererne i grundskoleforløbet og evalueringer af faglige færdigheder i almindelighed få følger både for unges tilgang til skolen og for deres valg efter grundskolen.

Når vi får karaktererne, interagerer vi med andre personer i omverdenen om dem på forskellige måder. Vi sammenligner åbenlyst eller undersøger måske lidt mere skjult, hvordan andre bedømmes sammenlignet med os selv. Vi viser dem hjemme i familien og diskuterer dem med forældre og søskende. Vi taler om dem med vores bedste venner. De måder, vi tolker karaktererne på, refererer til de erfaringer, vi på den måde gør os i forskellige fællesskaber karakteriseret ved forskellige kulturer. Dermed kan tolkningerne forstås som bundne til og som udtryk for de kulturer, der karakteriserer de sociale fællesskaber, hvor der interageres om karaktererne.

Kulturen i sådanne sociale fællesskaber er bl.a. kendetegnet ved de værdier og normer, der gør sig gældende, og karaktererne kan på samme måde som mange andre ting fungere som mediatorer her for, når vi interagerer med andre. Disse kulturelle normer, værdier og måder at forstå verden afspejler sig også i diskursen om karaktererne, og det er bl.a. denne diskurs, tolkningerne refererer til. Den er dermed væsentlig at være opmærksom på, idet den via tolkningerne kan spille en rolle i dannelse af selvopfattelsen – for nogle unge på negative måder. Jeg vil i artiklen give eksempler på en sådan diskurs og på, hvordan den kan træde ind i dannelse af selvopfattelse.

Når man får lave karakterer

Ved en af de lejligheder, hvor jeg har lavet interview med unge i folkeskolens ældste klasser om prøver og karakterer, beskrev en pige med lave karakterer på denne måde for mig, hvordan hun oplevede, at hun blev vurderet på sine ikke alt for gode karakterer og ad den vej også kom til at vurdere sig selv. Karaktererne, fortalte hun, kunne give hende en oplevelse af at føle sig dum, og hun følte, at andre tænkte om hende, at hun måtte være dum. Dette blev udtrykt på denne måde, når hun sagde om karakterer, at de kan:

” (...) få en til at føle sig dum, fordi der får man at vide, ov se dig selv, jeg er dum ikke, jeg synes, at det er sådan med de tal, eller det skema der, og dem der er dernede, de er dumme (...) jeg tror også, at der er mange, der tænker, ej, når hun får så dårlige karakterer, ej er hun så dum egentlig?, og det sårer jo også mig (...). ”

(Lotte)

En sådan oplevelse af at føle sig dum må bl.a. ses som et resultat af det at kunne sammenligne sig med og føle sig sammenlignet med andre i klassen. Pigen her var langt fra den eneste, der beskrev sådanne oplevelser, og det fik mig til at tænke over, hvordan elever generelt påvirkes af det at blive evalueret, hvordan det kan påvirke deres selvforståelse, og hvilken rolle sådanne påvirkninger evt. vil kunne spille, både i forhold til tilgangen til skolen, med de aktiviteter og krav, der her er, og i forhold til tankerne om valg efter skolen. Med andre ord synes karaktererne at kunne påvirke dannelsen af selvopfattelsen. Hvilken rolle kunne dette tænkes at spille for de unge i deres tilværelse?

De fleste af os kan sikkert genkende det at kunne føre sin egen oplevelse eller vurdering af, om man har evner for det ene eller det andet, tilbage til, hvilke resultater vi opnåede på netop det faglige område i folkeskolen.

Spørgsmålet om, hvordan forhold i skolen, i dette tilfælde karaktererne, kan påvirke vores opfattelse af, hvem vi er, og hvilke evner vi har for bestemte ting, er dermed i sig selv interessant. Men særligt relevant bliver det at beskæftige sig med, når man samtidig fra studier ved, at netop oplevelsen af egne ressourcer spiller en rolle i forhold til, hvordan tilværelsen kan forme sig for unge efter grundskoleforløbet. Eksempelvis viser et studie fra 2005 blandt elever i folkeskolen, at jo lavere forventninger til eget potentiale og jo lavere generel faglig selv vurdering elever rapporterede i 9. klasse, jo større er chancen for, at den unge fire år efter grundskolen tilhører det, der betegnes som restgruppen, dvs. de unge, der ikke er påbegyndt eller som har afbrudt en uddannelse (Andersen 2005). Så der er flere gode grunde til at søge et indblik i sådanne processer.

Selvopfattelsen

Begrebet selvopfattelse refererer til vores opfattelse af, hvem vi selv er. Rosenberg definerer det som "the totality of the individual's thoughts and feelings having reference to himself as an object". (Rosenberg 1979). Skaalvik og Skaalvik definerer det som "enhver opfattelse, vurdering, forventning, tro eller viden, som en person har om sig selv". (Skaalvik og Skaalvik 2007). Med reference til sådanne definitioner omfatter selvopfattelsen således forestillinger om egne evner. Den vil dermed også fungere som en grundlæggende referenceramme, når vi stilles over for udfordringer og valg i tilværelsen, idet vi med afsæt heri vil vurdere, hvorvidt vi kan forvente at kunne magte forskellige typer af opgaver og krav med succes – eller det modsatte (Rosenberg 1979; Skaalvik og Skaalvik 2007).

Selvopfattelsen bliver til, når vi vurderer os selv. Dette sker med afsæt i erfaringen. Disse erfaringer tolkes med reference til kategorier og begreber, som er tilgængelige for os i sådanne processer (Rosenberg 1979; Skaalvik og Skaalvik 2007). Kategorierne, hvorved vi kan beskrive os selv, er kulturelt bestemte. Vi kan eksempelvis tale om os selv eller andre som "dygtige i skolen". Men hvad der lægges i dette begreb, eller hvad vi forstået ved "en, der er dygtig i skolen" vil kunne variere fra det ene sociale fællesskab til det andet, fra familie til familie og fra den ene

gruppe kammerater til den anden. Indholdet i sådanne kategorier tilegner vi os, når vi sammen med andre i disse sociale sammenhænge handler, taler sammen, diskuterer osv. De måder, som disse kategorier og begreber knyttes sammen med karaktererne på, kommer ligeledes til udtryk i den diskurs, der udfolder sig i forskellige sociale kontekster (Arnesen 2002). Eksempelvis kan man, for nu at stille det lidt firkantet op, i den ene sociale kontekst tale om gode karakterer som et udtryk for, at man er særligt klog, i den anden som et udtryk for, at man er en stræber, og i den tredje som et udtryk for, at man er flittig og engageret. Det er sådanne måder at kategorisere på, der kan træde ind i selv vurderingerne og dermed dannelse af selvopfattelse, og som er påvirket af diskursen i de sociale sammenhænge, hvor man interagerer med andre om karaktererne, hvor man føler tilhør til andre, og hvor man skaber sin identitet.

Udenlandske studier af test og deres påvirkning af selvopfattelsen viser, at resultaterne heraf spiller en rolle for sådanne selv vurderinger, og at disse påvirkninger kan sætte ind allerede tidligt i skoleforløbet, hvis der testes tidligt. Det ses således i studier, at børn yngre end 12 år allerede på dette tidspunkt vurderer sig selv og andre i forhold til, hvordan og hvor godt eller dårligt de klarer skolens test. Der er børn, der taler om at føle sig dumme, om at opleve sig selv som en, der bruger længere tid end det normale til opgaverne, eller som den, der altid bliver sidst færdig (Pollard og Triggs 2000; Reay og William 1999).

Det ses samtidig, at sådanne selv vurderinger også træder ind i forestillinger om ens fremtidige position i samfundet, altså i vurderinger af spørgsmålet om, hvordan det senere i livet vil gå én selv eller andre. I nedenstående citat, der eksemplificerer dette, er Sharon elev, og Diane er forskeren, der interviewer:¹

¹ Citatet er i min oversættelse.

Sharon: "Jeg tror, at jeg vil få to, kun Stuart vil få seks."

Diane: "Hvis Stuart får seks, hvad vil det så sige om ham?"

Sharon: "Så får han et godt job og et godt liv, og det viser, at han ikke vil komme til at leve på gaden og den slags."

Diane: "Og hvis du får Niveau To, hvad siger det så om dig?"

Sharon: "Um, at jeg måske ikke har et godt liv foran mig, og at jeg måske vokser op og gør noget slemt eller sådan noget."

(Reay og William 1999)

Karaktererne træder altså ind i dannelse af selvopfattelse på flere måder. Dels via sproglige kategorier, der refererer til beskrivelsen af individuelle egenskaber, personlighedstræk og sociale positioner, dels i forhold til dannelsen af forestillinger om, hvad man kan vente sig af tilværelsen sammenlignet med andre. Ad den vej kan de – sammen med formentlig mange andre faktorer – få vigtig indflydelse på vores handlingsvalg, eksempelvis valget af uddannelse efter grundskolen.

Karaktererne som udtryk for, om man er dum, klog, dygtig osv.

I foråret 2006 talte jeg med en større gruppe unge (57 i alt) i 9. klasse om, hvordan de tolker karaktererne.² I de unges beskrivelser trådte karaktererne frem som udtryk for, om man er dum, klog, har evnerne, er dygtig, kan noget, har talent, er god i skolen osv.

Som et eksempel fortæller en pige, hvordan hun oplever, at det kan være svært ikke at tænke om en person, som næsten udelukkende får lave karakterer, at den person må være dum:³

” (...) hvis der var en fra klassen, som nærmest udelukkende kun fik sådan 6 og måske dumpe i nogle og fik 7 en gang i mellem, så tror jeg da man ville regne den person for sådan, jeg tror ikke man ville kunne lade være med at tænke, at den person var sådan lidt dum, eller hvad man skal sige. ”

(Josefine)

Blandt eleverne – først og fremmest elever med lave karakterer – er der flere eksempler på, hvordan de vurderer og beskriver sig selv med reference til sådanne kategorier, som tilsyneladende har flettet sig ind i deres selvopfattelse og er blevet en del af den. En pige fortæller eksempelvis om sig selv, at hun ikke er "særligt klog", en dreng beskriver sig selv som en der ikke har været "specielt god i skolen".

” (...) altså jeg var jo ikke særligt klog (...) og jeg har jo ikke været særligt god til det hele (...) jeg er mest overrasket over, hvis jeg får et 7-tal, så bliver jeg helt vildt glad. ”

(Ida)

” (...) jeg har ikke været specielt god i skolen, så hvis jeg får et 8-tal, så 8-9, det er kanon karakter for mig (...). ”

(Thim)

² Eleverne er fordelt ligeligt på køn og både elever med høje, mellem og lave karakterer er repræsenteret.

³ Alle navne er pseudonymer.

Samtidig ses det, hvordan disse selvopfattelser fletter sig sammen med forventningerne til karakterniveauet og nærmest begrundes eller forklarer det

Som det blev beskrevet tidligere, kan sådanne selvopfattelser spille en rolle i vurderingen af handlingsvalg, idet man med opfattelsen af egne ressourcer og muligheder som referenceramme vil forholde sig til, hvorvidt man forventer at kunne magte krav og opgaver succesfyldt. Det vil kunne sætte sig igennem i tilgangen til de udfordringer og krav, vi mødes med fra omverdenen, eksempelvis fra skolen. Dette afspejler sig hos Ida, som beskriver sig selv som "ikke særligt klog" og en, der ikke har "været særligt god til det hele". Karaktererne kan sammen med andre faktorer være det parameter, som lægger grunden for sådanne vurderinger, og dette afspejler sig, når hun samtidig siger, at hun bliver "overrasket" og "helt vildt glad", hvis hun får et 7-tal. Hun har tilpasset sine forventninger til, hvordan hun plejer at blive bedømt, og samtidig begrundes hun sine lave karakterer i den selvopfattelsen, hun har dannet. Og karaktererne må i sig selv ventes at spille en rolle i den dannede selvopfattelse. På den måde kan man sige, at der dannes en ond cirkel, hvor forventningerne tilpasses erfaringerne med, hvad hun normalt kan forvente. Dette "forklares" eller begrundes med reference til den selvopfattelse, som hun har dannet, hvor karaktererne kan have spillet en rolle under indflydelse af den diskurs, der føres i vigtige sociale kontekster, hvor hun interagerer med andre om karaktererne.

Oplevelsen af, at man ikke har så gode evner i skolen, sådan som det opleves at blive formidlet af karaktererne, kan dermed for nogle elever sætte sig igennem på uheldige måder, ikke blot i forhold til forventningerne til egne præstationer, men også i vurderingen af spørgsmål om, hvilke handlemåder der opleves som meningsfyldte. Hvordan man gennem en sådan oplevelse af mening tenderer til at orientere sig i forhold til skolen og dens opgaver og krav, kan altså påvirkes heraf. Drengen der citeres nedenfor, Jens, som har lave

karakterer, har ikke megen tro på, at der vil kunne komme noget særligt ud af det, selv om han måske besluttede sig for at yde en større indsats i skolen.

Som han siger, så er der jo ikke nogen, der siger, at det er rigtigt, det man laver:

Interviewer: "Er det sådan, synes du, at hvis man bare arbejder hårdere, laver mere, så får man også bedre karakterer, er det sådan?"

Jens: "Det tror jeg faktisk ikke, for det kan jo godt være, man arbejder hårdt, men der er jo ikke nogen, der siger, at det er rigtigt, det man laver." (...)

Interviewer: "Tror du så, at hvis du besluttede dig for, at nu ville du virkelig gøre en indsats for det, kunne du så rimelig nemt få bedre karakterer, end dem du har nu?"

Jens: "Nej, det tror jeg faktisk ikke."

Sådan som Jens beskriver det, tror han altså ikke meget på muligheden for, at han vil kunne opnå karakterer, der er meget bedre. Ud fra hans forestillinger om egne evner og muligheder er der dermed ikke megen mening i at orientere sig i en sådan retning. Karaktererne må i sig selv ventes spille en rolle i dannelsen af sådanne forestillinger. Og med sådanne måder at tolke karaktererne, som de kan afspejle sig i forskellige måder at orientere sig i skolen, kan man være bekymret for, om det vil sætte sig igennem på måder, der kan betyde, at hans udbytte af folkeskolen ikke bliver det bedste, og dermed hvilke følger dette vil kunne få for ham efter grundskoleforløbet. Det hører med til historien, at Jens fortæller om sig selv, at han bruger et minimum af tid på lektier.

Tolkningerne er kulturbundne

I det foregående er det beskrevet, hvordan karakterne tolkes med reference til kategorier, der omfatter beskrivelsen af personlige egenskaber og derved kan træde ind i dannelsen af faglig selvopfattelse. Men der ses også referencer til sociale kategorier, der knytter sig til roller og positioner i sociale fællesskaber. Disse kan på tilsvarende måder spille en rolle i forhold til selvopfattelse og identitet.

Samtidig ses det, at det, at tolkningerne er kulturbundne og refererer til de diskurser, der folder sig ud blandt personer med tilhør til forskellige sociale kontekster, også betyder, at der er en meget stor variation i tolkningerne, både eleverne imellem og på tværs af sociale kontekster. Og de værdier, der kommer til udtryk i tolkninger med reference til én kontekst, kan stå i modsætning til de værdier, der kommer til udtryk i tolkninger med reference til en anden. Mens gode karakterer med reference til skolekulturen af mange tolkes som en positiv værdi, kommer andre værdier til udtryk i tolkninger, der knytter sig kammeratskabskulturen. Her ses karaktererne blandt nogle unge tolket med henvisning til sociale kategorier, der udtrykker negative værdier, fx at man er en nørd, en duks, dengse, flider, stræber osv. Og nogle beskriver, hvordan klassen ligefrem opfattes som delt op i grupper efter sådanne positioner eller roller. Eksempelvis beskriver Bjørn nedenfor, hvordan drengegruppen i hans klasse er delt op i to, henholdsvis rødderne og nørderne.

Bjørn: "(...) drengene de er delt op i to grupper, og de er hver sin side, de tilbringer fritiden med hinanden hver for sig, de to grupper. (...)

De populære, de cool fyre, det er nok også dem, der heller ikke ser sådan rigtigt seriøst på deres karakterer, de der to drengegrupper, der er dem der, lad os kalde dem nørderne i gåseøjne, og så er der de andre, øh rødder, hvis vi kan bruge det ord, og der de der rødderne, det er dem de, det er ikke fordi de er dumme i skolen eller noget,

men de har ikke det samme syn på karakterer som de andre, den anden drengegruppe, de ser, den ene gruppe har et mere seriøst syn på karakterer end den anden gruppe, så det er det delt lidt op efter."

Interviewer: "Rødderne, hvad kan de finde på at sige af drillerier?"

Bjørn: "Altså, det er dem, der ikke får de helt gode karakterer, så de kalder jo den anden drengegruppe for nørder, for eksempel, eller dengser (...).

Tolkningerne med reference til en kultur domineret af værdier og normer, hvor gode karakterer tolkes med negative referencer i forhold til det sociale fællesskab, kan på den måde synes at stille sig i modsætning til tolkninger forbundet med andre kulturelle referencerammer, hvor gode karakterer optræder som udtryk for noget positivt. I begge tilfælde vil tolkningerne kunne spille en vigtig rolle for, hvordan vi er tilbøjelige til at orientere os i forhold til det fænomen, der tolkes,

og hvordan handlingsvalg vurderes – i dette tilfælde i forhold til karaktererne.

En anden af sådanne diskurser, som synes at kunne være et udtryk for kultur, kommer til udtryk, når unge taler om at "det gælder om at være den bedste, have den bedste karakter". Blandt nogle elever ses en sådan optagethed at spørgsmålet om, hvordan man markeret med karakterer er placeret i forhold til andre. Dette kan muligvis forstås med reference til forskellige måder at danne relationer i fællesskaber, hvor man kan skelne mellem to måder, der står i modsætning til hinanden. Den ene måde er præget af orientering mod markering af forskelle, mens den anden måde er præget af en orientering mod lighed og netop ikke markering af forskelle, der evt. måtte være (Svedberg 2007; Maccoby 2002).

For unge med lave karakterer kan det have negative konsekvenser, hvis man i interaktionen om karakteren orienterer sig mod markering af forskelle, idet man da nødvendigvis vil opleve sig selv placeret nederst. En sådan orientering vil komme til udtryk i den diskurs, der knytter sig til karaktererne. Det at opleve sig selv som placeret i bunden af et evt. karakterhierarki vil kunne påvirke selvopfattelsen negativt, ligesom det samtidig vil spille en rolle i forhold til oplevelsen af mening af at orientere sig positivt mod det at beskæftige sig med karakterer generelt, og ad den vej kunne det påvirke tilgangen til skolen og kravene her. Dette er endnu et eksempel på en diskurs, som de voksne i de unges omgivelser må være opmærksomme på ikke at understøtte og forstærke.

Forskellige måder at tolke karakterer og mulige følger

De unges meget forskelligartede tolkninger af karaktererne vil kunne give mening til tilsvarende meget forskellige måder at vurdere handlinger, der er knyttet til dem. Gælder det handlinger, som knytter sig til skolen med dens udfordringer og krav, vil de i nogle tilfælde kunne give mening til positive måder at orientere sig i forhold hertil, i andre tilfælde ikke. Samtidig vil de også som vist på forskellig vis kunne spille en rolle for de unges ud-

vikling af selvopfattelse. Tolkningerne kan tænkes ikke at understøtte, at en positiv orientering mod skolen og dens aktiviteter i tilfælde, hvor handlinger er forbundet, hermed ikke opleves som meningsfyldte, eksempelvis ved at de opleves at blive vurderet negativt i vigtige sociale sammenhænge. Og de kan gøre det i tilfælde, hvor tolkningerne har ført til dannelsen af selvopfattelse, der afspejler lav faglig selvtilid.

Man kan sige, at den differentiering, som karaktererne skaber, således træder ind i processer for marginalisering, og at den diskurs, der folder sig ud i forhold til dem, vil kunne forstærke en sådan begyndende marginalisering der allerede har sat sig igennem i form af lave karakterer. Og disse virkninger vil ikke blot kunne markere sig i skolesituationen, men også, som tidligere nævnt, i forhold til valgene efter grundskolen. Sådanne processer må forventes at gælde for alle andre tilsvarende typer af evalueringer af elever.

Unge med lave karakterer synes i den forbindelse at være en særligt udsat gruppe. Hvis det faktisk er tilfældet, er det problematisk, ikke mindst set i lyset af, at man jo i forsøget på at forbedre af folkeskolen også er optaget af spørgsmålet om, hvordan evaluering kan være en støtte for fagligt svage elever.

Da tolkningerne er påvirkede af diskursen i de sociale kontekster, hvor der interageres om karaktererne, er det blandt mange andre forhold væsentligt at være opmærksom på den. Dvs. at undervisere og andre voksne, som de unge interagerer med om karaktererne, aktivt kan søge at forebygge udviklingen af diskurser, som kan spille sådanne negative roller. Set i en folkeskolesammenhæng må det være relevant, særligt for lærere og vejledere, at være opmærksomme på og forholde sig til sådanne diskurser knyttet til karaktererne. Dels ved at reflektere over, hvilken rolle de selv spiller i etableringen heraf gennem de måder, de taler om karaktererne på sammen med de unge. Dels ved at være opmærksomme på de unges indbyrdes dialog herom, overveje konsekvenserne heraf, og i tilfælde, hvor dette kunne synes nødvendigt, også forholde sig til mulige måder at forandre dem.

Litteratur

Andersen, Dines (2005): 4 år efter grundskolen. 19-årige om valg og veje i ungdomsuddannelserne. AKF Forlaget.

Arnesen, Anne-Lise (2002): Ulikhet og marginalisering. Med referanse til kjønn og social bakgrunn – en etnografisk studie av social og diskursiv praksis i skolen. Høgskolen i Oslo.

Maccoby, Eleanor (2002): "Gender and Group process: A Developmental Perspective." I *Current Directions In Psychological Science*. Vol 11, 2, april 2002, s. 54-58.

Pollard, Andrew og Pat Triggs (2000): *What pupils say. Changing Policy and Practice in Primary Education. Findings from the PACE project.* Continuum.

Rosenberg, Morris (1979): *Conceiving The Self.* Basic Books Inc. Publishers.

Reay, Diane og Dylan William (1999): "'I'll be a nothing': Structure, Agency and the Construction of Identity through Assessment." I *British Educational Research Journal*, Vol. 25, Nr. 3, 1999.

Skaalvik, Einar M. og Sidsel Skaalvik (2007): *Skolens læringsmiljø. Selvopfattelse, motivasjon og læringsstrategier.* Akademisk Forlag.

Svedberg, Lars (2007): *Grupppsykologi. Om grupper, organisationer och ledarskap.* Studentlitteratur.

